

परिवर्तन

PARIVARTAN

प्रकाशक

परिवर्तन नेपाल
हेटौडा, मकवानपुर

सम्पादक
दिनेश श्रेष्ठ

सम्पादन सहयोगी
लक्ष्मण श्रेष्ठ
यादव खनाल
मोहन खतिवडा

सम्पर्कको लागि

सानो पोखरा, हेटौडा -५
मकवानपुर, पो. व. नं. १५
फोन नं.: ०५७-५२५६६०
फ्याक्स: ०५७-५२३१४०
इमेल: parivartan@ntc.net.np
वेब: parivartannepal.org.np

यसभित्र

विषय	पेज नं.
- सम्पादकीय (खुल्ला चरिचरण व्यवस्थापन)	क
- संरक्षणको साथै आम्दानी	१
- विविधतामा आधारित खेति : दीगो खेति	२
- गीत (सान्नानी न्यौपाने गौतम, छतिवन)	३
- बर्णशंकर बीउले निम्त्याएको समस्या	४
- कृषक पाठशालाले हाम्रो सोचमा ठूलो परिवर्तन ल्यायो	५
परिवर्तन समाचार	
- घरघरमा बीउ भण्डारण	७
- स्थानीय बीउ उत्पादन संरक्षण तथा सुधार तालिम सम्पन्न	७
- स्थानीय बीउ उत्पादक किसानहरूको अवलोकन भ्रमण	८
- विविधता किट वितरण	८
- प्राङ्गारिक कृषि-कृषक पाठशाला सम्पन्न	८
- विभिन्न बालीको विविधता प्रदर्शनी स्थल स्थापना	९
- सहभागीतामूलक जात छनौट	१०
- स्थानीय कुखुरा पालनबाटै आय आर्जन	११
- संरक्षणक किसानहरूको अभिलेखिकरण	११
- अगुव कृषकको पुनर्ताजगी तालिम सम्पन्न	१२
- समूह तथा सहकारीहरूलाई लेखा तथा व्यवस्थापन तालिम	१२
- स्थानीय बीउ मेला प्रदर्शनी	१३
- प्राङ्गारिक मल तथा जैविक बिषादी बनाउने तालिम सम्पन्न	१४
- नदी किनारा संरक्षण कार्यक्रम	१५
- माटो पानी व्यवस्थापन	१६
- नारायण खोलाका किसानहरूद्वारा तामा प्रशोधन सुरु	१७
- साना खानेपानी योजनाहरू निर्माण तथा मर्मत सम्पन्न	१८
- संरक्षक किसानहरूको मेला सम्पन्न	१८
- विश्व वातावरण दिवश विविध कार्यक्रमका साथ मनाइयो	१९
- अन्तराष्ट्रिय नारी दिवश	१९
- विद्यालय बगैचाको निरन्तरता	२०
- सरोकारवालाहरूको अनुगमन तथा अवलोकन भ्रमण	२१
- योजना सानोको निर्माण ठूलो	२२
- जानी राखे राम्रो	२३
- पुरै गा.वि.स. खुल्ला चरिचरणमुक्त घोषणा	

सम्पादकीय ...

खुल्ला चरिचरण व्यवस्थापन

नेपालका करिव ४० प्रतिशत भू-भाग वनक्षेत्रले ढाकेको छ । वनवाट मानिसहरूले जन्म देखि मृत्यु पर्यन्त विविध खालका सेवाहरू निःशुल्क उपभोग गरिरहेका छन । त्यसकारण वन र मानवको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध छ । तथापि हामीले वन संरक्षणमा उचित ध्यान पुऱ्याउन सकेका छैनौं । यसको परिणाम स्वरुप दिनानु दिन वन क्षेत्र घटेको मात्र हैन भएका वन क्षेत्रको हैसियत समेत कमजोर बन्दैछ । यसले गर्दा बाढी पहिरो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपले नियमितता पाएको छ । बर्षेनी यस्ता प्रकोपले धन जनमा ठूलो क्षति पुऱ्याउँदै आएको छ । त्यतिमात्र होइन खेति योग्य भूमि तथा यसको उर्वरा शक्तिको क्षयिकरण, वातावरणय सन्तुलनमा विचलन तथा समग्र जैविक विविधतामा नकारात्मक असर यसका डरलाग्दो परिणाम हो ।

बस्ति वरपरको वन क्षेत्रलाई हानी नोक्सानी पुऱ्याउन घर पालुवा पशुवस्तुहरूको खुला तथा अनियन्त्रित चरिचरणको ठूलो भूमिका छ । यसले नयाँ आउन थालेका पालुवाहरू खाएर भएका विरुवाहरूलाई बढन दिँदैन । साथै नयाँ आउन खोजेका विरुवाहरूलाई पनि जरै देखि खाएर बृद्धि प्रक्रियामा पनि विराम लाउँछ । त्यति मात्र होइन पशुका कडा खुरले सतहको माटोलाई खुकुलो बनाई दिन्छ जसले गर्दा बर्षाको बेलामा आउने भललाई अस्वाभाविक ठूलो बनाई

तलका खेति योग्य जमिनलाई क्षति गर्ने गर्छ ।

यस्तो समस्यालाई प्राकृतिक अनि दीगो रूपमा समाधानको लागि वनक्षेत्र तथा खोला किनारमा पशुबस्तुलाई अनियन्त्रित रूपमा चरिचरण गर्न बन्द गर्नु पर्छ । यसरी चरिचरण बन्द मात्र गर्दा पनि प्राकृतिक रूपमा बृद्धि हुने बोट विरुवाले हुर्कने तथा बढ्ने अवसर पाउँछ । यसले माटो बग्ने प्रकृयालाई रोकथाम गरि बर्षको पानी भल बाढिमा परिणत हुन दिँदैन र तल्लो तटमा हुने क्षतिलाई धेरै हद सम्म कम गर्न मद्दत गर्छ । त्यति मात्र होइन, यसरी चरिचरण निषेधित क्षेत्रमा घाँसको उत्पादन प्रसस्त भई पशुपालन गर्ने किसानहरूलाई पनि घाँस संकलन गर्न सजिलो हुने गर्छ । वन हैसियत बर्षेनी घनाहुँदै जाने त छँदैछ ।

यस्तो फाइदाहरू देखि अहिले परिवर्तन नेपालले काम गरेका सिन्धुली, सर्लाही र मकवानपुर का केहि गाविसमा खुला चरिचरण बन्द गर्ने अभियान नै चलाइएको छ । यसको पछिल्लो उदाहरणमा मकवानपुरको सवैभन्दा ठूलो गाविस मध्येको एक छतिवनले पुरै गाविसलाई खुला चरिचरण मुक्त गाविस घोषणा गर्न सफल भएको छ । यसको पुर्ण सफलताको लागि परिवर्तन नेपालको तर्फबाट पनि शुभकामना ।

अस्तु:

परिवर्तन
PARIVARTAN

संरक्षणको साथै आम्दानी पनि

मकवानपुर जिल्लाको छतिवन गा.वि.स. वडा नं. ८ तुलो सुधामा बसोबास गर्ने चिनीमाया बम्जन जिल्ला कै अनुवांशिक श्रोत संरक्षणमा अगुवा हुनुहुन्छ। उहाँ स्थानीय स्तरमा उपलब्ध विभिन्न जातहरूको केरा तथा पिंडालुको यथास्थान संरक्षणमा लागि जुटनु भएको छ। उहाँ संग हाल खराने, मुङ्गरे, स्थानीय मालभोग, भ्नापाली मालभोग, घिउ केरा, रातो केरा, चिनि चम्पा, हाजीपुरे, लालिकेरा र बनारसी मालभोग गरी ११ जातका केराहरू छन्। त्यसै गरि उहाँ संग रातो पिंडालु, कालो पिंडालु,

चिनीमाया तामाङ्ग ले संरक्षण गरिराखेको विभिन्न जातका पिंडालुहरू

खजुरे, दुधे, खरि, हातिपाँउ, मानेसल्ला, रातो मुखे, पञ्चमुखे, भोटे पिंडालु गरि १० प्रजातिका पिंडालुहरू छन्। केही बाहेक सवै केरा तथा पिंडालुका जातहरू उहाँले आफ्नै पहलमा गाँउ वरपरबाट नै संकलन गर्नु भएको हो। केही जातहरू भने परिवर्तन नेपालको सहयोगमा जिल्ला बाहिरबाट संकलन गर्नु भएको हो। यसरी विविध जातका केरा तथा पिंडालु संकलन गर्ने काममा उहाँको श्रीमान शाङ्खे लामाको पनि धेरै सहयोग छ।

हिजो आज आम किसानहरू संरक्षणको दृष्टिकोणले भन्दा आम्दानी तथा बढी उत्पादनलाई ध्यानमा राखि खेति गर्ने गरेको पाइन्छ। यसले गर्दा हाम्रा पुस्ताले सुम्पेका विविधताका ति अमूल्य उपहार दिन दिने खिउँदो अवस्थामा छ।

बढी उत्पादन लिने होडमा डौडेका ति किसानहरूको भिडमा उहाँ लगभग एकलो बृहस्पति जस्तै हुनुहुन्छ। तर पनि उहाँको मनोवल घटेको छैन बरु भन बढेको छ। अब त भन छरछिमेकले पनि थप उत्साह दिने गरेका छन्। यसले गर्दा उहाँ थप नयाँ नयाँ जातहरूको खोजी गर्दै संग्रह गर्ने जाँगर थपिएको छ।

चिनीमाया बम्जन

यसरी उहाँले संरक्षण गर्दै गर्दा त्यस सँगै आम्दानी पनि गर्दै आइरहनु भएको छ। उहाँको भनाइमा गतवर्षमात्र रु. ३०,००० को केरा बेचन सफल हुनु भयो। त्यसै गरि केराका विरुवा मात्र बिक्री गरेर २ वर्षमा रु. ११,००० आम्दानी गर्नु भयो। उहाँले पिंडालु बेचेर पनि वर्षेनी २०/२२ हजार आम्दानी गर्नुहुन्छ।

परिवर्तन नेपालले उहाँको केरा बगैचालाई केराको अनुवांशिक श्रोत संरक्षण स्थलको रूपमा विकास गर्ने योजना बनाएको छ। यसको लागि आवश्यक पर्ने प्राविधिक सहयोग तथा नयाँ जातहरू खोजि गर्न सघाइरहेको छ। साथै उहाँलाई संरक्षक किसानको रूपमा पहिचान बनाउन पनि पहल गरिराखेको छ।

उहाँको यस कार्यले त्यस गाँउमा केरा तथा पिंडालुका नयाँनयाँ जातमा भित्रिएको मात्र छैन पुराना जातहरूको पनि संरक्षण भएको छ। यसै गरि त्यस ठूलो सुधा गाँउका अरु १२ घरधुरीका किसानहरूले पनि केरा र पिंडालुको ब्यावसायिक खेति गर्न थाल्नु भएको छ। यसरी हेर्दा तुलो सुधा केरा र पिंडालुको अनुवांशिक श्रोत संरक्षण गाँउ बन्दैछ भन्नु अत्युक्ति न होला।

विविधतामा आधारित खेति: दीगो खेति

हाम्रो धर्म तथा सांस्कृतिक परम्परा अनुसार भिन्न भिन्न चाड पर्वको लागि भिन्न भिन्न किसिमका कृषि उपजको उपयोगिता फरक फरक किसिमले गरिन्छ । जनै पूर्णिमामा क्वाँटी खान होस वा बाला चर्तुदशीमा सद्वीज छर्न होस र विवाह व्रतबन्धको उपलक्ष्यमा गरिने भोज भतेरको लागि किन नहोस हाम्रा पुर्खाहरूले कृषि बालीको विविधता जोगाइ राखि दिएका छन् । उसवेलासा हाम्रा पुर्खाहरूले नाफा घाटाको कुरा भन्दा आफुलाई चाहिएको सबै कृषि उपजहरू आफ्नै खेतिमा उत्पादन गर्ने गर्थे । तर क्रमिक रूपले अहिलेको पुस्तासम्म आईपुग्दा कृषिमा रहेको त्यो बाली तथा जातको विविधतामा निकै कमी आइसकेको छ । बढ्दो वर्णशंकर बीउको चलन, एकल बालीमा जोड र बढी आम्दानी लिने होडले गर्दा हाम्रा बहुमूल्य कृषि बाली तथा जातहरू एक पछि अर्को गर्दै लोप हुँदै गएका छन् । यसै वा सन्दर्भमा एउटा कथा प्रस्तुत छ:

कुनै एक गाँउमा एक परिवारमा आफ्नो छोराको विवाह गर्ने बेला भए पछि बाबुले छोराको विवाह गर्ने निधो गरेछन् । उनिहरू बस्ने गाँउमा जैविक विविधताको संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने चेतना बिकास भएको रहेछ । तर विवाह गरेर ल्याउने बुहारीको गाँउमा भने त्यसको बारेमा कुनै जानकारी नै रहेनछ । त्यहाँ त खाली वर्णशंकर बीउको प्रयोग तथा रासायनिक मलको अत्यधिक प्रयोग गर्ने चलन रहेछ । दुवै गाँउका मानिसहरू आफुले गरेको खेति प्रणाली नै ठिक हो टान्थे ।

नभन्दै केहि समय पछि छोराको विवाह भयो । बुहारी काम गर्नमा जवरजस्त थिईन । त्यसकारण सासु ससुराले हामी बुढा बुढी भयौं छोरा बिदेश जाने भयो अह खेति गर्न सकिदैन, बटैया (अधियाँ) दिनु पन्थो भन्दा बुहारीले मानिनन् । यति खेति त म गरिहाल्छु भनेर कम्मर कसिन । बृद्ध सासु ससुरा लिएर बुहारी घर धान्न थालिन । पहिले त्यो घर बाली तथा जातको विविधताको हिसावले निकै धनि थियो । कुनै कुरा चाहिएमा आफ्नै उत्पादनले चलाउन पाईन्थ्यो ।

तर बुहारीले त श्रीमानको बिदेशको कमाई र आफ्नो खेतिको कमाईबाट चाँडै धनि बन्ने जुक्ति निकालिन । उनले माईतमा जे सिकेको थियो त्यसरी नै खेति गर्न थालिन । सासु ससुराले गरिराखेको विविधता भएको खेतिपाति उनलाई चित्त बुझेन । उनको बिचार भनेको त खर्च बढि भए पनि उत्पादन बढि लिने थियो यसरी नै उनले खेति गर्न थालिन । यो कुरा सासु ससुरालाई चित्त बुझेको थिएन र सासु ससुरा दुबै मिलेर यसरी बुहारीलाई सम्झाउने कोशिस गर्दछन् ।

खेति पाति गर्दा वातावरणिय, आर्थिक, सांस्कृतिक र सामाजिक पाटोलाई पनि सम्भन्नु पर्छ । वातावरणिय दृष्टिकोणले पनि विविधतामा आधारित खेति गरेमा स्वच्छ उत्पादन लिन सकिन्छ । स्थानीय बीउहरूमा रोग किरा कम लाग्छ, यसले प्रतिकुल मौसम सहन सक्छ, बिषादी प्रयोग गर्नु पर्ने आवश्यकता पर्दैन । यदि केहि गरि परिहालेमा पनि स्थानीय बिषादीले नै काम गर्छ जो वातावरण मैत्रि छ । वर्ण शंकर बीउ प्रयोग गरी एकल बाली लगाउन थालेमा कुनै कारण त्यो बालीमा रोग संक्रमण बढेर गयो भने भोकै मर्नु पर्ने पनि हुन्छ । अहिले केहि बर्ष देखी पानी नपर्ने समयमा बढि पानी पर्ने, पर्नु पर्ने समयमा नपर्ने हुन लागेको छ । यदि यो बर्ष पनि यस्तै भएमा तिमीले गर्न लागेको खेति सफल नहुन पनि सक्छ । यसरी विविधतायुक्त खेति गर्दा रोग किराको प्रकोप पनि कम हुने कुरा बुझाए ।

यसै गरि विविधतायुक्त खेति गर्दा आर्थिक हिसावले पनि यसरी फाईदा हुने कुराहरू सम्झाए:-

- १ एकल बालीमा भन्दा मिश्रितबालीमा रोग किरा कम लाग्छ, जस्को कारण बिषादी किन्ने पैसा बचत हुन्छ,
- २ मल र बीउ पनि किन्नु नपर्दा खर्च बचत हुन्छ,
- ३ विविध किसिमका खाध्यान्न तथा तरकारी नियमित रूपले खाँदा हामीलाई चाहिने सबै प्रकारका पोषणतत्वहरू प्राप्त भई निरोगी होइन्छ, जसले गर्दा औषधी उपचारमा हुने खर्चको बचत हुन्छ,
- ४ घुसुवा तथा मिश्रितबाली लगाई कूल उत्पादकत्व बढाउन सकिन्छ,
- ५ आफ्नै संग बीउ भएपछि समय मै बीउ रोप्न तथा छर्न सकिन्छ, जसले पनि उत्पादन बढी दिने हुन्छ ।

हाम्रा चाड पर्व तथा पुजाआजामा पनि विविध किसिमका अन्न तथा तरकारीहरू चाहिन्छ । जस्तै जनै पुर्णिमामा क्वाँटीको लागि थरिथरिका गेडागुडि, सद्बीज छर्नको लागि विभिन्न अन्नहरू, माघे सक्रान्तीको तिलौराको तिल तथा थरिथरिका तरुलहरू, ठूलो एकादशीको दिन फापरको रोटी तथा फुलौरा खान फपर, र पुजाको बेलामा जौ तिल आवश्यकता पर्छ । ति चिजहरू सबै आफैँ संग भए मात्र ति साँस्कृतिक पर्वहरू राम्रो संग मनाउन पाउँछौ । त्यसैले आफ्नो संस्कृतिको रक्षा गर्न पनि कृषि जैविक विविधताको संरक्षण गर्नु पर्छ ।

सामाजिक हिसावले पनि कृषि जैविक विविधताको संरक्षण महत्वपूर्ण छ । स्थानीय बीउहरू सबै गाँउलेले लगाउँदा एकआपसमा बीउ साटासाट गर्ने अवसरपनि हुन्छ । यसले किसानहरू बीच सामाजिक सम्बन्ध पनि मजबुत बनाउन सहयोग गर्छ ।

यसरी आफ्नी बुहारीलाई सम्झाउँदा एक बर्ष बित्न आँटिन्छ । सासु ससुराका ति कुराले बुहारीको चित्त बुझेको थिएन तर त्यही साल मकैको गलत बीउको कारण घोगा निकै राम्रो लागे पनि बाली पाक्ने बेलामा दाना हेर्दा कुनैमा पनि दाना नलागेको र त्यो पछि धानमा पनि अचानक संक्रामक रोगले धानको उत्पादन एक चौथाई मात्र भयो । यस घटनाले बुहारीको अलि सोचन बाध्य बनायो । अब उनिलाई अर्को बाली लगाउन एक बर्ष सम्म पर्खनु पर्ने भयो । तीन जनाको परिवारलाई खान पुऱ्याउन पनि धौ धौ पर्ने भयो । यसपछि बुहारीको चेत खुल्यो र अन्ततः उनि पनि विविधतामा आधारित वातावरण मैत्रि खेति गर्न तयार भईन । यसरी जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने कार्यमा सासु, ससुरा र बुहारीको एक मत भई आधुनिक खेतिका राम्रा पक्ष र संरक्षणमा आधारित खेतिका राम्रा पक्ष मिलाई खेति गरी सुखपूर्वक जीवनयापन गरिरहेका छन् ।

यसरी माथिका घटना कथा काल्पनिक नै भए पनि यसले जैविक विविधताको संरक्षण गर्नाले घर परिवारमा खुसी र शुख मात्र ल्याउने होइन सामाजिक, साँस्कृतिक तथा वातावरणिय पक्षमा पनि सकारात्मक योगदान पुऱ्याउने रहेछ भन्ने शिक्षा दिन खोजेको छ । त्यसैले हामीले भएका जैविक विविधताको संरक्षण गरौ र भावि पुस्तालाई पनि त्यसलाई निरन्तरता दिन प्रेरित गरौ ।

प्रस्तुति : मोहन खतिवडा

गीत

सुनुस् हजुर, हाम्रो वनको हरियालीमा नाच्छन् मयुर

भन्ने गर्छन् पहिले पहिले थियो नांगो पाखा,
आज भोली यै पाखा गुञ्जीराछन् भाका ।
कतै काग कतै मयुर कोयलीको धुन,
वयान गर्छु यो पाखाको सबै साथी सुन ।।

नाइगो पाखा हरियाली भएर, सुख पाइयो हालसाल आएर ।
सुनुस् हजुर, हाम्रो वनको हरियालीमा नाच्छन् मयुर ।।

जलश्रोतको धनी देश हरियाली पाखा,
तराइ उर्वर, पहाड सीतल, लाउँछन् सबले आँखा ।

वन जंगल हो हाम्रो सम्पती, सोचौँ सबले भविष्य सन्नती ।
सुनुस् हजुर, हाम्रो वनको हरियालीमा नाच्छन् मयुर ।।

चुरे पहाड उर्वर भूमि छतिवनको ठाउँ,
देशै भरी चल्ने भयो हाम्रो गाउँको नाउँ ।
जबदेखि बाध्यौँ वस्तु आफ्नो-आफ्नो गोठमा,
तबदेखि हासो छायो हामी सबैको ओटमा ।।
खहरे र खोल्सा पनि शान्त भए आज,
बकैया र सिमात पनि मान्ने थाल्यो लाज ।

वन जंगलले पहिरोलाई रोकायो, काँस धारीले बाढीलाई छेकायो ।
सुनुस् हजुर, हाम्रो वनको हरियालीमा नाच्छन् मयुर ।।

चरिचरण मुक्त भयो आज हाम्रो गाउँ,
नेपालमै पहिलो पटक चल्ने भयो नाउँ ।
मिडिया र देशैभरी चलेपछि नाम,
अभ बढी जिम्मेवार भै सोचौँ हास्ने काम ।।

देश भरिका गा.वि.स. मध्यमा, खुल्ला चरण मुक्त यो छतिवनमा ।
सुनुस् हजुर, हाम्रो वनको हरियालीमा नाच्छन् मयुर ।।

-सान्नानी न्यौपाने गौतम
छतिवन-६, मकवानपुर

बर्णशंकर बीउले निम्त्याएको समस्या

नेपालका लगभग ६५ प्रतिशत मानिसहरूको जीवनयापन कृषि पेशामा निर्भर छ। उनिहरूको आम्दानीको मुख्य श्रोत भनेको नै खेति र पशुपालन हो। यहाँको कूल जमिनको १५ प्रतिशत भागमा मात्र खेति हुँदै आएको छ। यहि १५ प्रतिशत जमिनको उत्पादनले नेपालको करिब तीन करोडको जनसंख्यालाई खान पुऱ्याउन मुस्किल छ। बर्षेनी नपुगेको अर्बौं रूपैया बराबरको खाद्यान्न, फलफूल तथा तरकारीहरू विदेशबाट आयात गर्ने गरिन्छ। यसरी नपुग खाद्यान्नलाई परिपुर्ति गर्ने नाममा बर्णशंकर बीउको प्रयोग बढदो छ।

हाम्रो देशलाई बार्षिक २,००० मेट्रिकटन बीउको आवश्यकता भएको अनुमान छ। त्यसमा हामी हाम्रै आफ्नो देशमा जम्मा जम्मी १,१०० मेट्रिकटन मात्र उत्पादन गर्न सफल छौं। यसरी हामी बार्षिक रूपमा नपुगेको ९०० मेट्रिकटन बीउहरू विदेशबाट आयात गरिरहेका छौं। ति बीउहरू अधिकांश बर्णशंकर तथा आनुवंशिक गुण परिवर्तन गरिएका (जी.एम.ओ.) बीउहरू नै हुन। यस्तो प्रकृया बढ्दै जाने हो भने भविष्यमा हाम्रो कृषि जैविक विविधता निकै संकटमा पुग्ने देखिन्छ।

हामी हाम्रो खेति प्रणालीमा बिगतका १० बर्ष अगाडी मात्र पनि निकै कम बर्णशंकर बीउको प्रयोग गर्ने गर्थ्यौं। हाम्रो खेति प्रणाली विविध किसिमका बाली भएको मिश्रित किसिमको थियो। त्यतिबेला अन्न, दलहन, तेलहन, कन्दमुल, तरकारी बाली र पशुपालन समेत भएको एकिकृत खालको खेति प्रणाली थियो। तर आज आएर क्रमिक रूपमा यो प्रणालीमा एकल बाली प्रणालीले विस्थापित गर्दैछ। यस्तै प्रकृया चलिरहेमा हाम्रा भावी सन्ततिले मिश्रित खेति तथा घुसुवा खेति भन्ने शब्दमात्र थाहा पाउने छन्।

वर्ण शंकर बीउले किसानहरूलाई परीजिवि बनाई रहेको छ किन भने बर्ण शंकर बीउको अर्को बर्ष बीउ हुँदैन। यसले गर्दा हरेक बर्ष बीउको लागि किसानहरू एग्रोभेट धाउनु पर्ने हुन्छ। यस्ता बीउहरू तुलनात्मक रूपमा निकै महङ्गो पनि

हुन्छ। तर पनि यस्तो बीउबाट उत्पादन बाँड हुन्छ भन्ने कुनै ग्यारेन्टी पनि हुँदैन। मकैका कतिपय जातको बीउमा त दाना नलागी किसानलाई तुलो मर्का परेको त हामीले सन्चार माध्यमबाट सुनेका पनि छौं र कतिले भोगेका पनि हौंला। मूल्य कुरा त यसले किसानहरूको बीउ माथीको अधिकारलाई पुर्ण रूपमा निषेध गर्दछ। यतिमात्र नभएर हाल बर्ण शंकर नाममा अनुवांशिक गुण परिवर्तन गरिएका (जि.एम.ओ.) हरू समेत आयात हुने गरेको छ कतिपय देशमा प्रतिबन्धित यस्तो बीउको सम्बन्धमा खासै धेरै जानकारी बाहिर आएको छैन। तर पनि यस्ता बीउहरूबाट उत्पादित खाद्य पदार्थहरू मानव स्वास्थ्यको लागि हानिकारक भएको बिज्ञहरू बताउँछन।

स्थानीय जातका बालीको बीउ पनि छनौट विधिद्वारा सुधार गर्न सकिन्छ। यसरी सुधार गरिएको बीउले पनि बर्णशंकर बीउको हाराहारीमा नै उत्पादन दिएको उदाहरणहरू छन। त्यसकारण आत्म निर्भर खेति गर्नको लागि आजै देखि बर्णशंकर बीउको प्रयोग आफु नगरौं र अरुलाई पनि नगर्न प्रेरित गरौं। यसले गर्दा हाम्रा पुर्खाहरूले सयौं बर्ष देखि जोगाई राखेका प्रतिकूल मौसममा पनि उत्पादन दिन सक्ने बीउहरू हामी हाम्रा सन्ततिलाई हस्तान्तरण गर्न सकौं।

प्रस्तुति :
महेश बडाल

स्वेच्छाले ग्रहण गरिएको दुःख
पनि सुखै मानिन्छ ।

- शरच्चन्द्र

कृषक पाठशालाले होम्रो सेचमा ठुलो परिवर्तन ल्यायो

सर्लाही जिल्लाको पत्थरकोट गा.वि.स. जिल्लाको उत्तरी भेगमा पर्दछ । यो गा.वि.स.मा वडा नं. ८ मा मात्र सिंचाई हुने जग्गा छ । अरु सबै वडाहरूमा वर्षाकै पानीको भरमा खेति गरिन्छ । त्यसमध्ये वडा नं. ५, ६, ७ र ८ का अधिकांश किसानहरू प्रमुख रूपमा तरकारी खेति नै हो । सिंचाईको सुविधा नभएको कारण यहाँका किसानहरूले मौसम अनुसार तरकारी खेति गरि जिविकोपार्जन गर्ने गरेका छन् । त्यसमध्ये पनि वडा नं. ७ र ८ मा व्यापक रूपमा ब्यावसायिक तरकारी खेति गर्ने गरिएको छ । यसो भएर पनि तरकारी तथा अन्नबालीमा प्रसस्त विविधता छ ।

त्यहाँका किसानहरूले वर्षादको समयमा टाँड बनाएर लहरे तरकारी बाली लगाउने गर्दछन् । सोहि टाँडमा पछि हिउँदे सिमि लगाउने चलन छ । यसरी तरकारी खेति गर्दा त्यहाँका किसानहरू अति नै धेरै रसायनिक मल र बिषादी प्रयोग गर्ने गर्दछन् । स्थानीय कृषक श्री दिनेश महतो र रामदाश रायका अनुसार यसरी तरकारी खेति गर्दा १ कठामा रु ७,००० सम्म आम्दानी हुने तर मल र बिषादीमा भन्डै रु ३,००० जति खर्च हुने बताउनु हुन्छ । उहाँहरूका अनुसार हप्तामा २ पटक अनिवार्य बिषादी र एक पटक मिटामिन छर्नु पर्ने हुन्छ । यसरी यति धेरै मात्रामा बिषादी प्रयोग गर्दा कसैको स्वास्थ्यमा असर परेको छ कि छैन भनि प्रश्न गर्दा उहाँहरू भन्नुहुन्छ, “यो टोलमा मात्र ६ देखी ७ जना बिषादीको कारणले ज्यान गई सकेको छ र ३ देखी ४ जना बिषादी कै कारण विरामी हुने गरेका छन् ।”

उक्त गाँउमा कति धेरै बिषादी तथा मिटामिन प्रयोग गरिन्छ भनेर उहाँहरू यसरी व्यक्त गर्नुहुन्छ: “कहिले काही यस्तो पनि भएको छ कि एक टायर तरकारी लिएर बजारमा बिक्रि गरी घर फर्कदा आएको सबै नगद एग्रोभेटमा जिम्मा लगाउनु पर्छ” । यसरी अत्याधिक बिषादी र मिटामिन तथा

बर्णशंकर बीउको प्रयोग गरि ब्यावसायिक रूपमा तरकारी खेति गर्दा उत्पादन बढि भए पनि नाफा कम भएको कुरा छलफलको क्रममा सबै किसानहरू स्विकार्दछन् ।

यस गाँउको रासायनिक मल तथा बिषादीमा आधारित ब्यावसायिक तरकारी खेतिलाई प्राङ्गारिक खेतिमा रुपान्तरण गर्ने उद्देश्यका साथ गत वर्ष परिवर्तन नेपालले प्राङ्गारिक कृषि कृषक पाठशाला सन्चालन गरेको थियो । १६ हप्ता सम्म सघन रूपमा छलफल, अनुसन्धान तथा अध्ययनको क्रममा प्राङ्गारिक कृषिको विविध पक्षमा किसानहरू जानकार हुने अवसर पाएका थिए । कृषक पाठशाला सुरु गर्ने बेलामा धेरै किसानहरू रासायनिक मल तथा बिषादी बिना ब्यावसायिक तरकारी खेति सम्भव छैन भन्ने ति किसानहरू पाठशालाको अन्तमा आइपुग्दा प्राङ्गारिक तरिकाले पनि ब्यावसायिक तरकारी खेति गर्न सकिन्छ भन्ने कुरामा विस्वस्त भए ।

स्थानीय शिक्षक श्री राम मिलन रायको अनुसार त्यहाँ अभ्यास कै क्रममा प्राङ्गारिक तरिकाले उत्पादन गरिएको काउली र रायोको साग किन्न अत्रौली, डावरी र ढल्केबर देखि मानिसहरू आएका थिए । ति मानिसहरूले प्राङ्गारिक तरिकाको बारेमा उत्सुकता पूर्वक सोधिखोजि समेत गर्ने गर्थे । यसले त्यस गाँउका किसानहरूमा थप उत्साह जगायो ।

सो पाठशालाका सहभागि किसानहरूको अनुभवमा प्राङ्गारिक तरिकाले फलाएको तरकारी स्वादिलो, चाँडो पाक्ने, बास्ना आउने थियो जसको कारण स्थानीय बजार भाउ भन्दा प्रति किलो रु ५ थप मुल्यमा बिक्रि भयो ।

स्थानीय किसानहरू किसान महतो, दिनेश महतो, मिटु पाख्रिन, रामसिनेही महतो, मान कुमारी वि.क. र रामदाश रायले यो वर्षको वर्षे तरकारी खेतिको लागि आवश्यक भोलमल,

स्थानीय बिषादी तयार गरिसकेको हुनाले थोरै मात्रामा भए पनि यो बर्ष देखि नै प्राङ्गारिक तरकारी खेति गर्ने योजना बनाएका छन्। उहाँहरू भन्नुहुन्छ, “हामीलाई प्राङ्गारिक खेति भनेको के हो र कसरी गरिन्छ भन्ने बारेमा त्यति धेरै जानकारी पनि थिएन र विश्वास पनि थिएन तर प्रत्यक्ष हाम्रै आँखा अगाडी प्राङ्गारिक तरिकाले खेति गर्दा पनि राम्रो उत्पादन भएको देखेर हामीले देखासेखीमा नै रासायनिक मल हाल्ने र बिषादी छर्ने गरेका रहेछौं।” उहाँहरू थप्नुहुन्छ, “हामी बिषादी छरेर अनावश्यक खर्च गर्ने, माटोमा भएका शुष्म जीवाणुहरूलाई मार्ने, आफ्नो स्वास्थ्यलाई पनि प्रत्यक्ष असर पर्ने खेति पो गरिरहेका रहेछौं, यो एकदमै गलत काम गरेका रहेछौं।” पाठशालाको सिकाईको बारेमा प्रष्ट्याउँदै किसन महतो भन्नुहुन्छ, “हामी हप्तामा २ पटक अनिवार्य बिषादी छर्छौं, तर त्यो काउली खेतिमा स्थानीय बिषादी मात्र राख्यौं, तर पनि कुनै किराले खाएन। त्यो स्थानीय

प्राङ्गारिक कृषि कृषक पाठशालामा उत्पादन भएको कुनैपनि रासायनिक पदार्थ रहित काउली।

बिषादीमा त विरुवालाई चाहिने पोषण तत्व पनि प्रसस्त हुँदो रहेछ। त्यौं नै हाम्रो लागि तुलो सिकाईको कुरा भयो।”

सोही स्थानका किसानहरू दिनेश कुमार महतो रामलखनलाई प्राङ्गारिक खेति सम्बन्धमा थप ज्ञान दिलाउन अवलोकन भ्रमणमा पठाईएको थियो। त्यहाँबाट फर्केर आए पछि

उहाँहरू यस खेति प्रविधिको बारेमा अरुलाई पनि सिकाउन थाल्नु भएको छ। विगतका कुरा सम्भन्दै उहाँहरू भन्नुहुन्छ, “पहिले हामीले प्राङ्गारिक खेतिमा मात्र विश्वास नगरेको हैन की परिवर्तन नेपालले भनेका कुराहरू पनि सबै बिस्वास गर्ने गरेका थिएनौं। किन भने हामीले जुन तरिकाले तरकारी खेति गरिरहेका थियौं त्यो भन्दा भिन्न तरिकाबाट पनि तरकारी खेति हुन्छ भन्ने विश्वास नै थिएन। जव हामीले सामुहिक रूपमा प्राङ्गारिक कृषि कृषक पाठशालामा सिक्यौं, उत्पादन राम्रो गर्नु, भ्रमणमा क्रममा अरुले उत्पादन गरेर बिक्रि वितरण गरेको पनि देख्यौं अनि हामी प्रभावित भयौं।” उहाँहरू थप्नु हुन्छ, “खर्च कम, उत्पादन उति नै अनि स्वस्थकर, बिषको कारणबाट स्वास्थ्यमा नराम्रो असर पनि नगर्ने, माटो पनि मलिलो हुँदै जाने र अहिले कै मूल्यमा बिक्री गरे पनि ग्राहकहरूले बढि रुचाउने भन्ने कुरा देखियो। यति जानिए पछि हामीलाई तरकारी खेति गर्ने प्रविधिमा परिवर्तन गर्नु पर्ने तर्फ सोच्न बाध्य बनायो।”

त्यस क्षेत्रमा प्राङ्गारिक तरकारी खेति आशा गरे जस्तो सफल भयो भने त्यहाँका किसानहरूको जीवन स्तर माथी उठ्न धेरै समय लाग्दैन भन्ने ठम्याई परिवर्तन नेपालको छ। यसरी एउटा कृषक पाठशालाबाट बर्षो देखि आपनाइ आएको खेति प्रणालिलाई नै रूपान्तरण गर्न सक्छ भन्ने कुराले परिवर्तन नेपाललाई पनि धेरै कुरा सिकाएको छ।

ईमान्दार मानिस ईश्वरको
सर्वोत्तम कृति हो।

- वेदव्यास (माहाभारत)

परिवर्तन समाचार

घरघरमा बीउ भण्डारण:

स्थानीय बीउ संरक्षणको लागि परिवर्तन नेपालले विभिन्न पहलहरू गरिराखेको छ। यसै सिलसिलामा प्रत्येक किसानको घर घरमा नै बीउ भण्डारण गरि स्थानिय बीउ संरक्षणलाई बढावा दिने कार्य अन्तर्गत परिवर्तन नेपालको कार्यक्षेत्रका केही समुदायमा प्रत्येक किसान परिवारले आ-आफ्नो घरमा नै स्थानीय बीउको संरक्षणको सुरुवात गरेको छ। गतबर्ष सर्लाही जिल्लाको परवानीपुर गाविसको थामीटोल र बोहोरे डाँडा, पत्थरकोट गाविसको स्याङवोडाँडा र नारायण खोला गाविसको सत्रकट्टामा गरि जम्मा १०४ र मकवानपुर जिल्लाको फापरबारी गाविसको

बीउको लागि छानेर राखेको स्थानीय डल्ले लौका।

कायर, रातमाटे र राइगाउँको शाखाटारमा गरी ७५ परिवार समेत कुल १७९ किसान परिवारले आ-आफ्नो घरमा नै स्थानीय बीउ संरक्षण कार्यको सुरुवात गरेका छन्। यसरी ति परिवारहरूले विभिन्न २५ रैथाने बालीका १७७ जातका बीउहरू संरक्षण गरिरहेका छन्। संरक्षण कार्यमा संलग्न किसान परिवारहरूलाई बीउ राख्नको लागि आवश्यकता अनुसार प्लाष्टिकको वट्टा तथा कपडाको थैला प्रदान गरिएको थियो। यस क्रियाकलापले संलग्न किसानहरूले स्थानीय बीउको महत्व तथा

उपयोगिताको बारेमा नयाँ नयाँ जानकारी पाएका छन्। साथै बाली लगाउने समयमा सजिलै संग आफ्नै गाँउ भित्र बीउ पाउने भएका छन्। ति गाँउहरूमा एक आपसमा बीउ साटासाट गर्ने परम्पराले पुनः निरन्तरता पाएको छ। अन्ततः यसले स्थानीय बीउ संरक्षण तथा विकासमा महत्वपूर्ण योगदान गरेको संलग्न किसानहरू बताउँछन्।

स्थानीय बीउ उत्पादन, संरक्षण तथा सुधार तालिमहरू सम्पन्न

गत बर्ष परिवर्तन नेपालले आफ्नो कार्य क्षेत्रमा ४ वटा स्थानीय बीउ उत्पादन, संरक्षण तथा सुधार तालिमहरू सन्चालन गरेको छ। सो तालिमहरू सर्लाही जिल्लाको परवानीपुर - २ को वोहोरेडाँडा, पत्थरकोट - १ को स्याङवोडाँडा, मकवानपुर जिल्लाको छतिवनको हर्ककटिनी र फापरवारीको कायरमा सन्चालन गरिएको थियो। ति तालिमहरूमा ८० जना महिला समेत गरि जम्मा १६६ जना किसानहरूले भाग लिएका थिए। तालिमको अवधि ४ दिनको थियो। तालिम पछाडि सर्लाही जिल्लाका ५६ जना तालिम पाएका किसान मध्येबाट ४० जना किसानहरूले

छतिवनको हात्तिखोलामा रामपुर कम्पोजिट मकै बीउ उत्पादनको स्थलगत अनुगमनमा क्षेत्रीय बीउ विजन प्रयोगशालाका प्राविधिक।

स्थानीय जातका बीउ सुधार तथा संरक्षण गर्ने कार्यमा प्रतिबद्ध र सक्रिय रूपमा लागी परेका छन् । ति किसानहरूले छनौट विधिद्वारा सवै जसो बालीहरूको बीउको सुधारमा लागेका छन् । त्यसै गरि केहि किसानहरूले बीउ उत्पादन गरि बिक्री समेत गरेका छन् । सर्लाही जिल्लाको नारायणखोला (८ का ५ जना किसानले सुख्या १ जातको धानको बीउ २५० के.जी, परवानीपुर २ का १४ जना किसानले सुख्या १, २ र ३ जातको ३०० के. जी र परवानीपुर ४ भोर्लेनीका १ जना किसानले सावित्री जातको धानको बीउ ६४० किलो, मकवानपुर जिल्लाको छतिवन, हातिखोलाका १२ जना, हर्कटिनिका ८ जना र तूलेसुधाका १ समुहहरूले ६० केजि रामपुर कम्पोजिट मकै र केही तरकारीको बीउ उत्पादन गरि विक्रि समेत गरेका छन् ।

स्थानीय बीउ उत्पादक किसानहरूको अवलोकन भ्रमण

स्थानीय बीउको संरक्षण तथा सुधार कार्यमा लागिपर्ने का केहि किसानहरूको लागि एक अवलोकन भ्रमणको आयोजना गरिएको थियो । पाँच दिनको सो भ्रमणमा सर्लाही जिल्लावाट ८ (५ महिला) जना र मकवानपुरवाट ८ (७ महिला) समेत गरि जम्मा १६ (१२ महिला) जना सहभागी भएका थिए । भ्रमणको मुख्य उद्देश्य समुदायमा आधारित बीउ उत्पादन तथा यसका अवसर तथा चुनौतिको बारेमा जानकारी गराउनु रहेको थियो ।

भ्रमणको क्रममा सहभागीहरूले सुर्खेत जिल्लाको मेहेलकुना र सहारेमा तरकारीको बीउ उत्पादन, रुपन्देहिाको भैरहवामा गहुँको बीउ उत्पादन, पाल्पा जिल्लाको पोखराथोकमा मकैको बीउ उत्पादन, कास्की जिल्लाको भदौरेमा प्राङ्गारिक खेत र चितवन जिल्लाको पटिहानीमा धानको बीउ उत्पादनको स्थलगत भ्रमण तथा अवलोकन गरेका थिए । यस भ्रमणबाट फर्केपछि किसानहरूको बीउ उत्पादन ब्यवसाय गरि राम्रो आय आर्जन समेत गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा आत्मविश्वास बढेको छ । भ्रमणमा सहभागी किसानहरूले आ-आफ्नो ठाँउको मौसम अनकुल

अवलोकन भ्रमणका सहभागीहरू, सुर्खेतको मेहेलकुनामा मुलाको बीउ उत्पादन स्थलमा

हुने बीउ उत्पादन तथा लोपोन्मुख बीउहरूको संरक्षणमा लाग्ने प्रतिवद्धता जनाएका थिए । भ्रमणमा सहभागि एक किसान श्री राम प्रसाद हुङ्गेलका अनुसार भ्रमण पछि समुदाय नै मिलेर ठाउँ अनुसारको बीउ उत्पादन गरि आय आर्जन गर्न हौसल्ला मिलेको बताउँदछन् ।

विविधता किट वितरण:

समुदायमा रहको खेति बाली तथा जातहरूको विविधता बढाउने उद्देश्यले परिवर्तन नेपालको बर्षेनी विविध बाली तथा जातहरू भएको विविधता किट वितरण गर्दै आइरहेको छ । यसै सिलसिलामा गत बर्ष १८ प्रजातिका हिउँदमा हुने तरकारीका बीउहरू, ७ प्रजातिका बेमौसमि तरकारीका बीउहरू र ६ प्रजातिका बर्षे तरकारीका बीउहरू मकवानपुर र सर्लाहीका ४५ वटा समुदायहरूमा बितरण गरिएको थियो । यसले ति समुदायहरूमा मौसम अनुसार तरकारी उत्पादन तथा उपभोग गर्ने बानीलाई प्रोत्साहन गर्न टेवा पुऱ्याउनुका साथै तरकारी बालीको विविधता बढाउन धेरै सहयोग पुऱ्याएको छ ।

प्राङ्गारिक कृषि कृषक पाठशाला सम्पन्न:

लक्षित समुदायका किसानहरूको प्राङ्गारिक खेतिमा ज्ञान तथा शिप बढाउन गएको वर्ष पनि दुई वटा प्राङ्गारिक कृषि कृषक पाठशालाहरू सन्चालन गरिएका थिए । ति पाठशालाहरू सर्लाहीको

जिल्लाको पत्थरकोटको कोईरीटोलमा र मकवानपुर जिल्लाको फापरवारी-८ को कायरमा सन्चालन गरिएका थिए ।

किसानहरूले तालिमबाट मात्र सिकेका शिपहरू ब्यबहारमा उतार्न कठिनाई हुने भएकोले, उनिहरूलाई, निरन्तर अभ्यास तथा परिक्षणको माध्यमबाट प्राङ्गारिक कृषि पद्धतिका विविध पक्षहरूमा दक्ष बनाउन आवश्यक शिप हस्तान्तरण गर्ने उद्देश्यका साथ ति पाठशालाहरू सन्चालन गरिएका थिए । ति पाठशालाहरू साप्ताहिक रूपमा १६ हप्ता सम्म सन्चालन भएका थिए । सो अवधिमा छानिएका बालीहरूमा प्राङ्गारिक तरिका तथा कृषक तरिकाबाट उत्पादन परिक्षण तथा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको थियो । सो क्रममा दुबै स्थानमा काउली बालीमा अध्ययन गरिएको थियो । सर्लाहीको पाठशालामा १२ महिला समेत गरी

प्राङ्गारिक कृषि कृषक पाठशाला, पत्थरकोट, सर्लाहीका केही महिला सहभागीहरू काउलीको अध्ययनको क्रममा

जम्मा २४ जना थिए भने मकवानपुरको पाठशालामा १७ महिला सहित २६ जना सहभागि थिए ।

यस क्रममा सर्लाहीको पत्थरकोटमा १६ हप्तासम्म गरिएको परिक्षणमा प्राङ्गारिक तरिकाले खेति गर्दा ५५ किलो काउली उत्पादन भयो । सो काउली स्थानीय बजारको मूल्य भन्दा प्रति किलो रु ५ थपमा बिक्रि गर्दा रु १,१०० भएको थियो । यसैगरी किसानको तरिकाबाट खेति गरेको स्थानमा उति नै जग्गामा ४५ किलो मात्र काउली उत्पादन भएको थियो । किसानको तरिकामा उनिहरूले आफुले प्रयोग गर्ने गरेको

रासायनिक मल तथा विषादीहरू सबै प्रयोग प्राङ्गारिक तरिकाले खेति गर्दा सफलता पाउन सकिदैन भन्ने थियो । तर यस १६ हप्ताको पाठशालामा गरिएको प्रयोगको नतिजाले उहाँहरूको बुझाइलाई पुरै गलत तुल्याइदियो । उक्त पाठशालामा प्राङ्गारिक तरिकाले लगाइएको काउलीमा कुनै रोग किरा नलागी निकै राम्रो उत्पादन दियो । उहाँहरूका अनुसार त्यो काउली खानमा पनि स्वादिलो थियो । यसले गर्दा उहाँहरूलाई अरुले बिष हालेको देखेर मात्र चाहिने भन्दा बढि बिष हाल्ने गरेका रहेछौं, त्यति नहाले पनि हुने रहेछ भन्ने महशुस भएको छ । अवको दिनमा सर्लाहीको त्यस टोलका किसानहरू गोबर मल र भोलमलको मात्र प्रयोग गरेर प्राङ्गारिक तरिकाले तरकारी खेति गर्ने योजना बुन्दै हुनुहुन्छ ।

यसै गरी मकवानपुरको फापरवारी कायरमा गरिएको प्राङ्गारिक कृषि कृषक पाठशालाको परिक्षणमा पनि प्राङ्गारिक तरिकाले गरिएको खेतिमा किसानको तरिका भन्दा भन्दा दोब्बर आम्दानी भएको थियो । प्राङ्गारिक खेति गर्न उत्साहित सो पाठशालाका सहभागी किसानहरूलाई गोठे मल सुधारको लागि प्रति सहभागि रु ४०० का दरले नगद सहयोग गरिएको थियो । उक्त रकमले ति किसानहरूले गोठेमलको थुप्रो माथी छापो हाल्ने काम गरेका छन् ।

विभिन्न बालीको विविधता प्रदर्शनी स्थल स्थापना:

एउटै बालीको एकै जातका विभिन्न प्रजातीहरूबीच भिन्नता छुट्याउने उद्देश्यले गत बर्ष धान, मकै, हिउदे सिमि, कोदो र खोर्सानी बालीको विविधता प्रदर्शनी स्थल राखिएको थियो । स्थानीय समुदायको प्रत्यक्ष सहभागीतामा ति बाली प्रजातिहरूको बारेमा अनुसन्धान तथा चारित्रिक गुणहरू अभिलेखन गर्न तथा स्थानीय नामका आधारमा एकै जातका धेरै नाम भएका जातहरू छुट्याउनको लागि परिवर्तन नेपालको कार्यक्षेत्र रहेका गाविसहरूबाट संकलन गरिएका किसानका जातहरूलाई विविधता प्रदर्शनी स्थलमा राखिएको थियो ।

यस क्रममा सर्लाही जिल्लाको परवानीपुर-४ भोर्लेनी र मकवानपुर जिल्लाको राईगाँउ -२ माभगाँउमा धानको विविधता प्रदर्शनी स्थल राखिएको थियो । भोर्लेनीमा ३१ जातको धानको बीउ राखिएकोमा रातो बासमति र सजनी भन्ने २ जात नउम्रिए

परवानी पुर-४, भोर्लेनीमा राखिएको धानको विविधता प्रदर्शनी स्थल

पछि जम्मा २६ जात मात्र रापिएको थियो । त्यसै गरि माभगाँउमा २६ जातको धानको विविधता प्रदर्शनी स्थल राखिएको थियो । स्थानीय अनुभव किसानहरू र परिवर्तन नेपालका प्राविधिकहरू द्वारा धानको फलाई, गाँज, बाला, दानाको रंग, उचाई परालको आकार, रंग, बाला निस्कले बेलाको डाँठ आदीको शुष्म अध्ययन तथा विश्लेषण गरी प्रत्येक प्रजाति एक अर्को भन्दा फरक छ की छैन हेरिएको थियो । यस क्रममा जनमोर्चा भन्ने धान राधा-४ र टोसर भनेको स्थानीय पाखे घैया एउटै भन्ने ठहर भएको छ यसैगरी सर्लाहीको पत्थरकोट-८ कोइरी टोलमा र मकवानपुरको राई गाँउ भण्डारे टोलमा हिउँदे सिमीको विविधता प्रदर्शनी स्थल राखिएको थियो । ति दुवै ठाँउमा क्रमश २१ र १८ जातका किसानबाट संकलित बीउहरू रोपिएको थियो । प्रारम्भिक नतिजा अनुसार २१ जात भनेकोमा १२ जात १८ भनेकोमा १२ जात मात्र छुट्टाछुट्टै रहेको ठहर भएको छ ।

मकवानपुरको छतिवन हर्कटिनीमा ५ जातको भान्टा र ७ जातको खोर्सानी एकै ठाँउमा विविधता प्रदर्शनी स्थलको रूपमा राखी अध्ययन गरिएको थियो । सो क्रममा ५ जातको भान्टा ७ जातको खोर्सानी सबै छुट्टाछुट्टै रहेको ठहर भएको छ ।

कोदोको विविधता प्रदर्शनी स्थलमा विभिन्न जातका कोदो रोप्दै स्थानीय महिला किसानहरू

यस विविधता प्रदर्शनी स्थलले स्थानीय किसानहरूमा बाली तथा जातिय विविधताको बारेमा चेतना बढेको पाइएको छ यसले कम पाइने तथा हराउन लागेका बालीका जातहरूको संरक्षणमा पनि टेवा पुग्ने विश्वास गरिएको छ ।

सहभागीतामूलक जात छनौट:

स्थानीय स्तरमा बाली तथा जातिय विविधता बढाउने उद्देश्यका साथ परिवर्तन नेपालले विगत २-३ बर्ष देखि किसानहरूको प्रत्यक्ष संलग्नतामा विभिन्न बालिहरूमा सहभागिता मूलक जात छनौट गर्ने क्रियाकलाप सन्चालन गर्दै आइरहेको छ यस क्रमा गत बर्ष सर्लाही जिल्लामा सात बालीमा सहभागीमूलक जात छनौट गर्ने काम भयो । कालिन्जोर-८ फुलजोरमा धान, परवानीपुर-२ बेहोरेडाँडामा मकै, बोडी र तोरी, परवानीपुर र पत्थरकोटमा गहुँ र परवानीपुरको देउरालीमा फापरको सहभागितामूलक जात छनौट कार्य गरिएको थियो । त्यसै गरि मकवानपुर जिल्लाको छतिवनको हर्कटिनि, हातिखोला, धियालको कालापानी र चाँदे, राईगाँउको भण्डारे टोल, साखाटार माभगाँउ र फापरबारीको पाथीभरा, कायर, साततले, निउरेनी र तल्लो भुवनचुलीमा धानको सहभागिमूलक जात छनौट कार्य गरिएको थियो । मकवानपुरकै फापरबारको ठाडीखोला, माथिल्लो भुवनचुली र रातमाटेमा बर्खे मकैको र छतिवनको सानेसुधा, ठूलो सुधा र चम्पा खहरे, फापरबारीको पाँचपाण्डु, लामकना, न्युरेनी र ठोटी र

राइगाँउको भैसेमा हिउदे मकैको सहभागितामुलक जात छनौट गरिएको थियो । यसै गरि राइगाँउको माभगाँउमा तोरीको र फापरबारीको तल्लो भुवनचुलीमा फापरको र राइगाँउको भँडारेमा गहुँको सहाभागितामुलक जात छनौट कार्य गरिएको थियो ।

यसरी गरिएको जातिय परिक्षणमा किसानहरूले आफ्नो मन पर्ने गुणहरूको आधारमा हर्दिनाथ, सुख्खा १, सुख्खा २, सुख्खा ३, तरहरा १, सुनौलो सुगन्धा, रामधान, कचोर्वा ४, सिलहट, भट्टी, बर्षे १०२७ जातका धानहरू बढी मन पराएको पाइएको छ । ति किसानहरूले यस बर्षको लागि आफुलाई मन परेको जातको बीउ पनि आफैँ राखेका छन् ।

यसै गरी बोडीमा भने परिक्षण गरिएका सबै जातहरू प्रकाश, मालेपाटन, सूर्य र आई.टि. ८८ के. २०५-८ ले राम्रो उत्पादन दिएको कारण सबैले बीउ राखेका छन । हिउँदे मकैमा देउति मन पराएका छन भने बर्षे मकैमा रामपुर कम्पोजिट धेरैले मन पराएका छन ।

गहुँको जातमा भने गौतम, आदित्य, एन. एल. १८६४, बि.एल. ३२३५, एन.एल. २८७ गरी जम्मा ५ जात गहुँको परिक्षण गरिएकोमा किसानहरूले लगाउदै आएको जात भन्दा गौतम र एन. एल २८७ जात निकै मन पराएका छन् ।

यसरी सहभागिमुलक जात छनौट गर्ने क्रममा फापरमा तिते बाटुलो हुम्ला, तिते चुच्चे हुम्ला र तिते रसुवालालाई बढी मन पराएको पाइएको छ । तोरी बालीमा बिकास, उन्नति, मोरङ स्थानीय र सुर्खेत स्थानीय जातका उन्नत जातका तोरीहरू सहभागी किसानहरूले मन पराएको पाइएको छ ।

तोरीमा प्रिति, प्रगति, उन्नति, बिकास, मोरङ स्थानीय, सुर्खेत स्थानीय गरी १५ जनालाई बिउ बितरण गरिएकोमा किसान संग भएको जातमा तुलना गर्दा उन्नति, बिकास, मोरङ स्थानीय, सुर्खेत स्थानीय एक एक जनाले मन पराएको हुँदा जम्मा ४ जनाले बीउ राखेका छन् ।

स्थानीय कुखुरा पालनबाट आय आर्जन

कुखुरा पालनबाट आया आर्जन गर्ने भन्ने बित्तिकै मानिसहरू ब्रोआइलर कुखुरा पाल्ने कुरालाई सम्भन्धन् । तर परिवर्तन नेपालको कार्यक्षेत्र रहेको मकवानपुरको धियाल र सर्लाहीको परवानीपुरका केहि किसानहरू भने स्थानीय कुखुरालाई ब्यावसायिक रुपमा पालेर आय आर्जन गर्ने सोच बनाई अगि बढीरहेका छन् । धियालको दोभान बरबोटका ५ र

परवानीपुर थामीटोलका श्री ललित बहादुर थामी आफ्ना स्थानीय कुखुरासंग ।

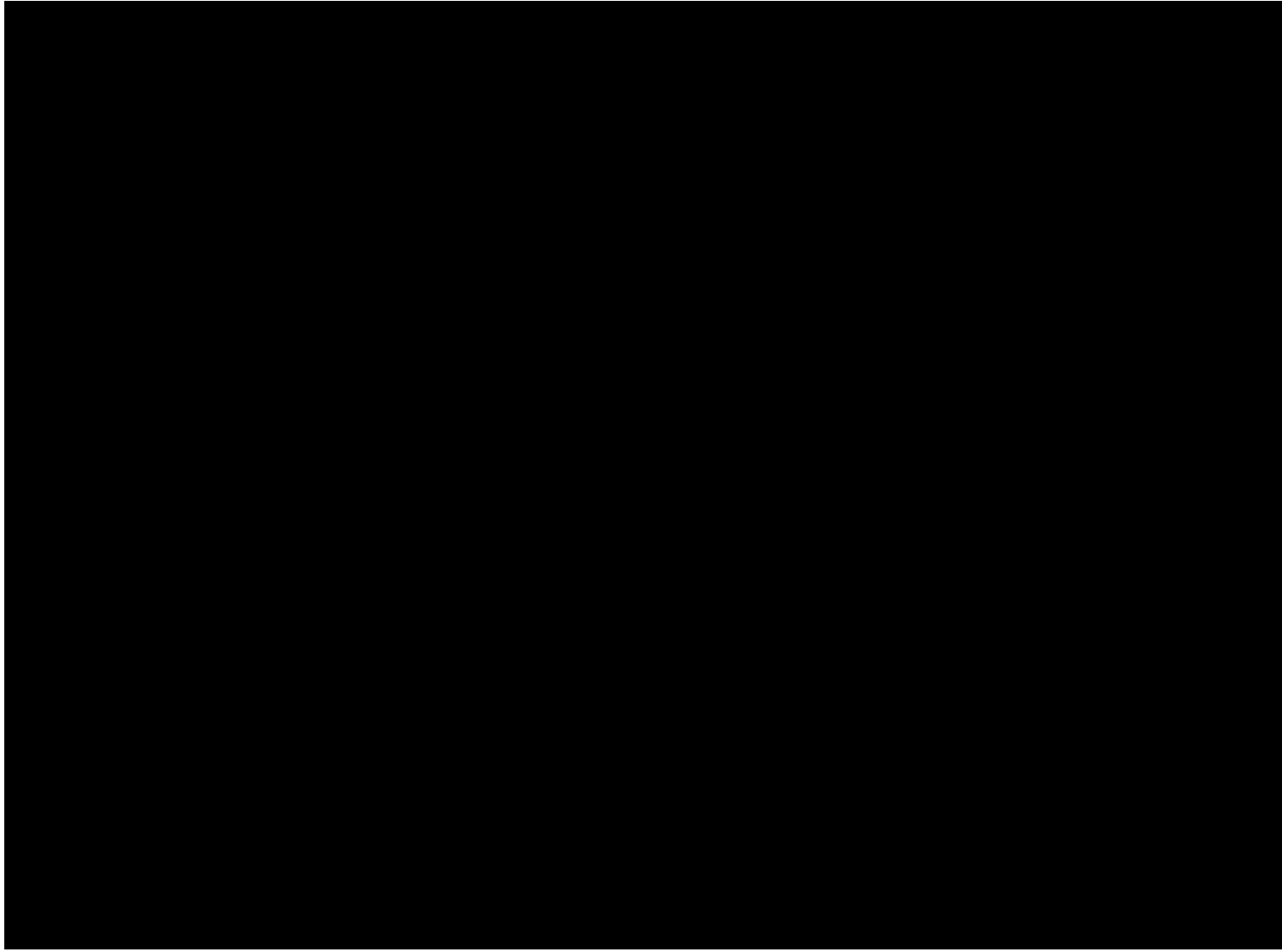
परवानीपुर सतभैयाका ७ किसान परिवारहरूले गत वर्ष देखि ब्यावसायिक रुपमा स्थानीय कुखुरा पालन सुरु गरेका छन । त्यसको लागि परिवर्तन नेपालले खोर बनाउन प्रविधिक सहयोग गरेको थियो । यसको अलावा स्थानीय जातको नश्ल सुधार पनि हुने हुनाले र ति किसान परिवारलाई उन्नत जातको गिरिराज जातका कुखुराका चल्लाहरू प्रति परिवार ३० देखि ३५ वटा सम्म प्रदान गरिएको थियो । साधारण स्याहारमा पनि कुखुरा चल्लाको छिटो बढेको भएको देखि किसानहरू निकै आशावादी भएका छन् ।

संरक्षक किसानहरूको अभिलेखिकरण:

परिवर्तन नेपालले स्थानीय समुदायमा पाईने कृषि जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने किसानहरूको पनि अभिलेखिकरण गर्ने सुरु गरेको छ । यस क्रममा सर्लाही जिल्लामा ३ जना र मकवानपुर जिल्लामा २ जनाको गरी जम्मा ५ जनाको अभिलेखिकरण गर्ने काम सकिएको छ । सर्लाही जिल्लाको परवानीपुर गा.वि.स. वडा नं. २ बोहोरेडाँडाका श्री हर्कबहादुर

गर्मी चढ्दै जाँदा लगाउने तरकारी बालीहरू

हिउँदे तरकारी बाली पात्रो

